

Соколёнок

5/2014

сентябрь - октябрь

Лашын

0+

БАЛАЛАР УШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ЖУРНАЛЫ

Йолда көрдим дөрт кызыды,
Шешекейдөй яйнаган,
Юмсак, таңғылыштың күндеринде
Сылув күлкүй яйнаган.

Камила әм Тамила,
Айшат пынан Мадина.
Бир-бисириң ыслаган,
Баърисине яраган.

Салмет ай-синьшүр

«Машалла!» – деп буларга
Йолавшылар айтталар,
Карап тоймай оларга
Баъри ойын муталар.

Мен де соктый сувретке,
Сосы қымпет – балларды,
Көрсөттө «Лашын» журналда
Суйинтеге ногайларды!

Салимет МАЙЛЫБАЕВА

Янъы күннинъ туувы

Мен суьемен карамага:
Танъ кызарып атканын.
Көзлеримди уйкы тартса да
Шавып барып терезеди ашаман.

Күннинъ юмсак саывлеси
Кульлимсиреп бетлеримди сыйпайды
Кырда болса шав-шув толган
Авылым янъы күннин баслайды.

ДАВЛЕТОВА А. 6 кл.
Эдиге мектеби,
«Тулпар» кружогыннан

СТЫПЕЛИ- СИНЬЛІЛЕР

(ЭРТЕГИ)

Язлықтынъ бир йылды күнинде
кыр бойы ман трактор баратаган
эди. Ога сеялкалар тиркелген
эди.

— Шырт! Шырт! — эм уяларга
аъжибийдай урлыклары қуылады.
Бириңши уяга эки урлық, экинши-
ге де эки, а ушиншиге — бес урлық
тұсті. Неге олай болғаны белгисиз:
белки сеялқадынъ бир ери бузыл-
ған болар, а белки урлыклар оғзле-
ри бири-бириңнен айырылыспаска
сөз берген боларлар. Неде болсын,
бир уяга бесев тұсті. Урлыклар
ерге тұскенлей:

— Калай йылды мунда! Ер кайдай
юмсақ! Калай артуv мунда оғспеге!
— деп сүйиндилер.

Эки юма озған сонъ, май айы-
нынъ ямғырлары ман ийги сув-
ланған ерден ақшыл-ясыл дұдид-
клер көринди. Ашық күннен олар
көзлерин юмып, ашып басладылар.
Мине ер үстинде бириңши япырак
яйылды. Бир неше күннен экин-
ши япырак көринди, а ийнедей
оғткір дұдик көкке караиды әм
үшинши япыракта айланмага
аъзирленеди.

Ерге бириңши болып тұскен
эки тенін урлыкка қышы ман мы-
сай конъысы болдылар. Қышы
оғзининъ семиз сабагы ман,
уйқен япыраклары ман макта-
нады әм:

— Токтаның али, тезден меним
бек ярасық сары шешекейлерим
болаяк. Олар бек көп болаяк. Он-

нан сонъ олар-он экисер куба урлық болар. Мине не қайдер менде бала боляк! – дейди.

– Тапкан не мен мактандыра – балалар ман, – дейди мысай. – А меним айрымда кардашларым оғасылар. Олар мине-мине тувмага турылар. Олар күшсли, йигерли, ералмадынъ туриинин бир кыйналмай тесип шыгадылар. А сизге-ол айтели-синълили урлыкларга карады да, – а сизге бизим күшимиң кайда да етеек.

Айтели-синълили урлыкларга бу бетсиз конъысылар эш ярамайтаган эдилер. Ямғыр явса, кышы ман мысай узын тамырлары ман сув тамшыларына атылататаган эдилер. Эм ямғыр көп явса да, айтели-синълили урлыклардынъ сувсыны бир де канмайтаган эди. Оннан калса, кышы ман мысай бакыл этип, оларга күн тийгистпейтаган эдилер.

Ама мине кырга ак боюкли эм ийнинде шапкысы болган бир кеде келди. Ол тоқтавсыз йырлайды.

Кеде йолдастыры ман көлгө балық ысламага барайк, сонынъ ушин ол бек алгасайды. Шапкысы ман бир сермеди-эм кышы шетке ушып кетти. Кышыдынъ тамыры авырганнан йылады, тоғерек яғы сув болды. А айләжи мысай ерге янтайып, тамырлары ман берк ысланды. Кеде бир де, эки де сермеди шапкысы ман, ама мысай сав калды. Тек топыракка көмилди. Ога да тиеек тииди, ама ол йигитсип:

– Ха-ха-ха! Мени әкіге ярганнан не болсын! Тек тагы да бир кардаш косылар. Мени тамырым ман да юлккалар, аяклары ман таптаганлар, а мен ойсе беремен. А мундай отав мага эш заарсыз, тез ойтер, – дейди.

Дұрысы да солай: бир уыш күн авырды да, солай тез ойсип баслады. Яс айжыбийдайларга тагы да бек күйіншілк түвдү.

Кышы да айлек болмаган. Мысайдай болып тез узилмесе де, бир юмадан янзы сабаклар болды. Бирев орынына ушев ости. Айжыбийдайлардынъ күни тагы да бек каранъа болды.

Спортсмен

Ногай районнынъ Кадрия атлы орта мектебтинъ окувьшысы Ислам Межитов Малазияга барып «Чемпион мира» деген энъ йогары атакты алыш келген, сосы суйиниши хабар савлай шоълимиизде елдей болыш ушып келди, баъримизди де суйинтти. Сосы енъувве, оъзек те, ковп уълиси бар онынъ тренери Алибек Менласановтынъ, ата-анасынынъ, суйинеди сосы затка класс етекшиси Альфия Амирхан кызы, Байрам Камбий улы-мектеб етекшиси, савлай тенълери-дослары, кардаш-тувганлары, баъри ногайлар. Айтып озайык, былтыр Словакиядынъ бас каласы Братиславада яс оъспирлер арасында тайский бокс дуныя чемпионатында Геметюбе авылынынъ спортсени Нурадил Биймурзаев те 51 килограммга дейим болганлар ишинде энъ күшлisisи болган эди, ол да дуныядынъ чемпионы болган, тренери Чингиз Нурмагомедов.

Мине кайтип суведилер бизим ногайлар тайский боксты. Енъувшилерге уйикен устинликлерди, сыйтип бизим халктынъ батьтир атакларын шыгарып турсынлар, Исламдай, Нурадилдей яслар аъли де ковп болсынлар ногайымызда деп айтып кетпеге сунмиз.

С. МАЙЛЫБАЕВА

Мен, Мусаурова Азиза Арсен кызы, караша айдын экисинде 2002 йылда тувганман. Меним тетемнинъ кызы болмаганнан себеп мага: «Азиз, Азизим, Азизам», – деп ат берген.

Мен баьри күшими ми салаякпан атымды акламага, оъзимни тукумымнынъ ийги атын, данкын шыгармага. Аьли мен 6 класста окыйман. Мен суюмен көп китаплер окымага, кужырлы хабарлар язбага, биов, саз алатлар кружокларында катнаспага.

Мен Ногай районнынъ Терекли-Мектеб авыллынынъ Кадрия атын-дагы мектебтинъ окувшиысы.

Мусаурова Азиза

„Карт айдем – уыйдинъ көрки“

Бу темадынъ аты мага бек ярады, юрегиме тииди. Ата-анамнынъ ясы уйкенлерди айр дайымда, кайдай ерлерде болсанъда, сыйла, – деп айтатаган соызлерин қулагыма тагы да шалынты. Оъзимнинъ бек наысипли қыз экенимди анъладым. Картайдем – уыйдинъ көрки экенин мен айр куынде, кишкей яшавым бойынша көрип, сезип келеятырман.

Меним атамнынъ 85 ясында анасы бизи мен яшайды. Карт тетемнинъ эси бек куышли. Ол көп әртегилер, айтувлар, такпаклар, бурынгы йырлар биледи. Ол мени уйреткен кишкей аданасым Нурсултанга йырламага мунаvdай йыр:

«Канатымда кыягым, табанымда туягым.

Сувда юзген сүйригим, сувырылып озган юйригим»!

Айне сондай айлемет, шебер тилли карт тетем бар меним!

Тек мен атам Алимхан акында язбага сувемен. Меним атам бизге көрим, мактаныш эм оъктемсуъ! Атама 60 яс толганда, йыйылган конаклардынъ алдына шыгып айттым: «Меним атам – алтын, ондай атай дуныяды биревде де йок», – деп! Неге десе меним атам бизди, оъзиннинъ уныкларын исси суведи. Биревимизди көтереди, биревимизди ашатады, биревимизге сувверт ясайды, биревимизге әртеги айтады. Баъри әртегилерде де биз акыллы, ыспайы, куышли, дурыс йол ман баратаган геройлар боламыз...

Атамнынъ уыш уывылы бар эм сегиз унығы. Атам казах халктынъ поэзи-

ясын, музыкасын, яшав йолын бек яратады. Соннан себеп Арсен улыннынъ кедесине Нурсултан деп Казахстан элиннинъ президенти Назарбаевтин атын йорап салган. Оъзиннинъ атасыннынъ атын Абдул-Меджид, а онынъ агасыннынъ аты белгили язвущи Абдул-Керим Ганиевтинъ атын Руслан атам эм Темирлан акамнынъ кеделерине салган. Атам бизим тукымнынъ ети аркасынның терегиннинъ бутакларын мага тузген. Мен бизим ети несил тамгамызды билиммен, уйкен аталарымнынъ аталарыннынъ атларын билемен.

Ол оъзинин, анасын, меним карт тетемди, бек сыйлайды. Атасы эрте оълип, атам меним оъзиннинъ бебелерин оъстирмеге көмек этип, тек сонъ оқып йогары билим алган. Бу куынде бебелери оъзлери уйкен айдемлер болса да меним атама: «акам», деп айтадылар. Атам ман маслагатласадылар, соызлерине уйкен маyne берип тынълайдылар. Карт тетем болса атам акында: «Меним Алимханым ийне мен куйы казып болар. Алты яслы уйге кирсе, алпыс яслы Алимхан атылып турып колын алар», – деп карт тетем оъктемсийди уывылы ман!

Атам көп йыл инженер-строитель болып ислеген. Кишкей Нурсултан уйкен, белгили уста болсын деп ога баслап қагытка ясап, сонъ шоъкиш пен мық пан ислемеге, агаш пан уйлер ясамага уйретеди...

Меним атам ман бизим уйлер, азбарлар толады. Ол бек ис сувер айдем. Ол көп сойлемей, тек ислеп, кита-

pler оқып, интернет пен ислеп туралы. Озиннинъ уыш улын да бек ис сүер, куллыкшы этип оystирген. Оз куышлери мен, коллары ман ушевине де уйлер салганлар. Меним атама айдемлер: «уста Алимхан» деп айтадылар. Бизим азбарларда тазалық, шешекейлер, ясылшалар, тереклер баъри де атамнынъ куьши мен яйнайды. Ол суведи ер, адабият, терек, китап, баъри заттан да бу дуныядыа биздинкыларын куьшли суведи.

Онынъ элли йыллык дослары бар. Олар бир-бirisin бир де сатпай, ал-

датпай, кыйынлыкты-тынышлыкты бойлисип келеятырлар.

Баъри затта да атам мага қоърим. Онынъ мынънан да артык китаплери бар, мага да алады, уйретеди китапти суюмеге, аявlamага. Олар сенинъ досларынъ, оқытувшыларынъ, йол қоърсететаган юлдызларынъ дейди. Мен атамдай ис сувер, эринмей, талмай куллык этип туратаган айдем болгым келеди.

Меним атам бизим уйкен айелимиздинъ юрги, тамыры, ортасы. Энъ де басы, уйимиздинъ, тамгамыздынъ, тукымымыздынъ қоърки.

Орыс литературасыннан Лилия Кутинцева

Кишкей карга

Йылы болган апрель күнни туры эди.
Мине бирден карагалар «как, как, как»
дедилер, коразлар болса, «ку-ка-ре-
куввин» басладылар. Соларды көприп
турган Зарипат тетей: «Ава түрленсе
ярайды», – дейди.

Ол да соызлерин айтып битпей,
ел коьтериледи. Ел шаньды баюри
затка куйып баслайды. Күшли ел-
ден терек басыннан бир кишкенекей
оъзи де кап-кара болган карга баласы
түкседи. Бирден ерге урынып, ол бас
дегенде козгалмай калды. Кишкей
басын коьтерип, ян-ягына карап
алады. Сол вакыт теректен киш-
кей каргадынъ анасы ушып кел-
ди эм баласына урсысады:

– Баыле сен мага! Тырнакларынъ
ман терекке ябысып турып бол-
мадынъма?

– Мен бир ыспайы күпелекти
ыслаяк болган эдим. Оннан көп узак тувыл эдим. Ол бирден ушып кетти. Мен
ерге йығылып кеттим.

– Кой аьши хабарынъды, кеттик, – дейди анасы.

Олар школадынъ азбарыннан оътип барадылар.

– Аста юр, аягынънын астына кара. Сиселер аягынъды кесип олтырар, ка-
рашы сисли затлар топ-толы.

Занъ согылады.

– Бу занъ. Аль балалар кырга шыгадылар, сак бол олардан. Бизге тас тас-
лайтаган, рогатқадан да ататаган кеделер де боладылар. Түнегүүн терек баста
бир карт карга олтыры эди. Осал оқытаган кеделер ога тас таслап, оылтирип
те койдалар. Басына тийипти таслаган таслары. Дурыс, кусларды суювшি-
лердинъ яс совети оларга урсысан: кусларга тийменъиз, деген. Ол кеделер
энди тиймекке соъз де бергенлер экен.

Мине эки кызы келеди. Олар школадынъ муюйисинdegи асфальт ерге оытпек
увакларын, канывас таслайдылар. Соң кетип калдылар.

– Юр, балам, соларды ашайыктагы аьши. Бизге оларды акыллы кызлар
Райганат эм Салимет тасладылар. Алла оларга ден савлык берсин! Биз барай-
ык!

Жоқемниң асы

* * *

Бир анай көйкем сатып айкелди, балаларга оны тұрғында сонъ бермеге мырат этти. Көйкемлер бағыттары де тепшекте әдилер. Ваня болса көйкемди бир де ашаган йок эди, ол оны яны сүйиپ ийискелей береди. Сонъында ол көйкемди бек яратып та алды. Бек ашамага сұьеди. Казануýде бирев де йок заманында, ол артық бир даянып болмай, бир көйкемди алыш ашады.

Ас ашайқтан алдын соғлеги анасы көйкемди санаң қарайды-эндигиси онынъ биреви йок. Ол зат ақында аталарына билдириди.

Балалары ас ашап турған заманда атасы булай дейди:

— Бир көйкемди балалардынъ биреви еген туылма экен?

Сол заман балалар бағыттары де:

— Йок, атамыз, биз емедин!

Сол вакыт Ваня қызарды да булай деди:

— Йок, мен де оны ашамадым.

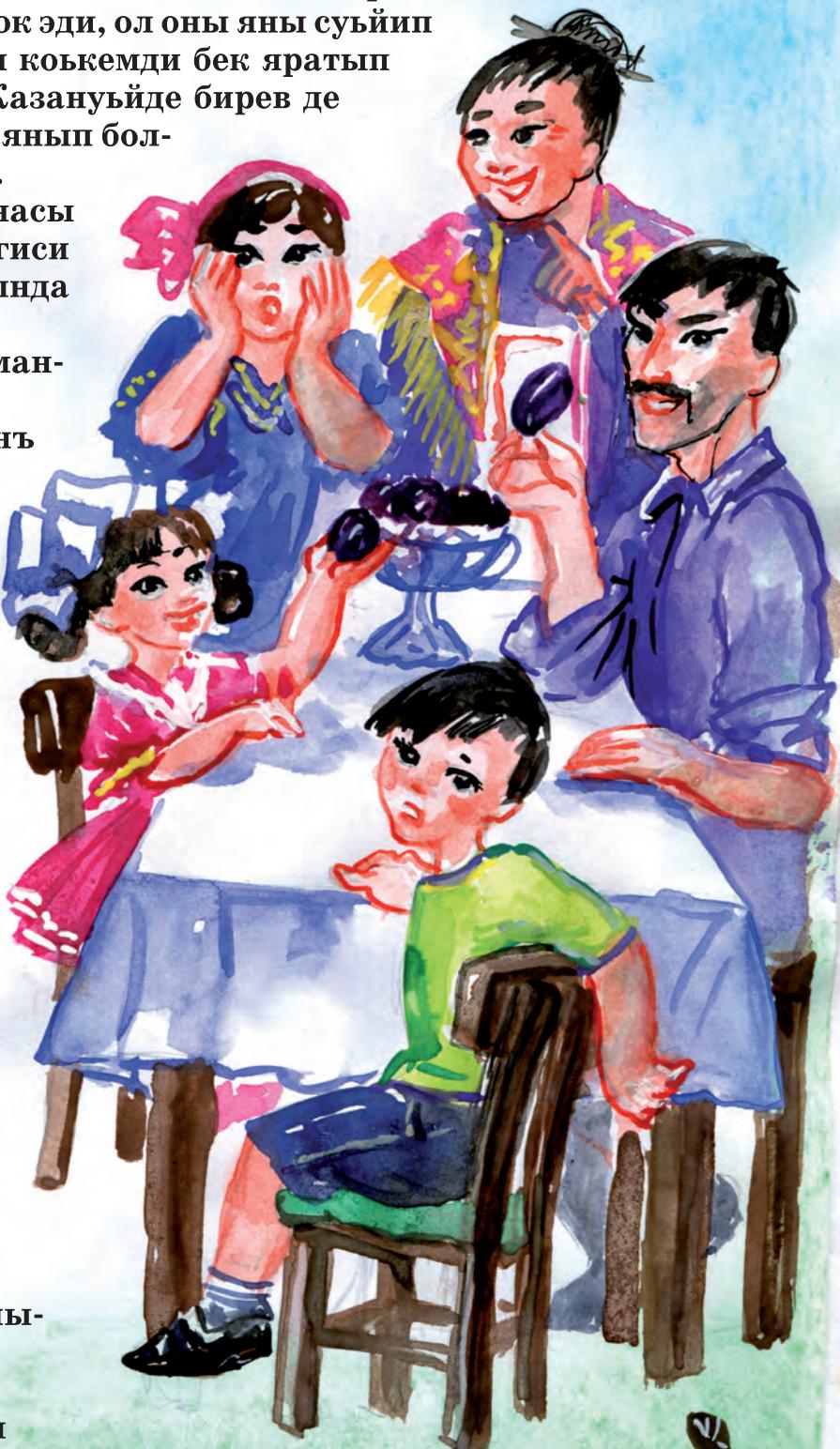
Аталары сонда:

— Эгер сизинъ биревинъиз еген болса, ол яхшы туыл. Бағыттары мунда: көйкемниң ишинде каты асы бар, ашап билмеген айдем ашаса, асында ютса, ол айдем бир күннен сонъ ойлер. Мен соннан коркамантагы.

Ваня агарып кетти эм сонда оқ:

— Йок, мен асын терезеден тыска таслаганман.

Бағыттары де күлдилер. Ваня йылады.

Орысшадан көширген
С. КУЛТАЕВА

Уллы конференция

Бу йыл 14-16 курал айда Черкесск калада «Ногайлар 21 оймир, Тарьиих. Тил. Маданият. Аьевелгиден келеекке» деп атлып илмилик конференция озган.

Сосы уллы байрамды уйғынлаган «Ногай Эл» миллет маданиятынынъ автономия басшысы Янбулатов Казманбет Зейнадинович, Валерий Казаков – КЧР бойынша миллет автономиясынынъ председатели, Насипхан Хусиновна Суюнова – филология илмилерининъ докторы, КЧГУ профессоры, КЧР-динъ Ногай районанынынъ етекшиси Керейтов Э. Р. Сосы конференция уыш күн бойынша созылган эм бек уйкен маңнели йыйылышув болган. Оны КЧР басшысынынъ көмекшиси Джемакулов М. Э. ашкан.

Трепавлов Вадим Вицерович, тарьиих илмилерининъ докторы, Москва каласынданы Россия тарьиих Институтынынъ бас илми сотрудники «Ногайская орда в истории России» деген бек кызықлы докладын оқыган, ол «Орда самодовольная» деген ызғы китабинде ногайлар ақында бек көп маңнели затлар язган, оны оқыган айдем тамашага калады. Солай оқ айлимлер Казахстаннан, Украина-дан, Турциядан, Астрахань областиннен, Дагестаннан келгенлер. Самашев Зайнолла Самашевич – тарьиих илмилерининъ докторы, профессор, Маргулана атлы археология институтынынъ бас сотрудники оъзининъ «Проблемы изучения и сохранения столицы Ногайской орды – городища Сарайчик» деген куллыгында ногайлардынъ бас каласы ақында айтып баслаганда, көз алдынъа сол уллы

йыллардагы көринислер келип кеттилер, уллы ордамыздынъ энди күл болып калганы мунъайтты. Эгер тил бирлигимиз болган болса, биз де кардаш Казахстандай болып, уллы оъкимет болмаспа эдик. Турциядан келген доктор, доцент, профессор Исмаил Даан «Ногайские дестаны – культурное достояние ногайцев Турции» деген куллыгында соълеге дейим де туърк ногайлары оъз эпосын мутпаганы ақында хабарлады. Бек сукланып тынъладык биз Казахстаннан келген профессор, Козыбаев атлы илмилик орталыгынынъ директорын Каримов Мухтарбек Карпыковичти, ол Чокан Валиханов ақында бек көп кызықлы затлар айтты, ногайлардынъ историясын Чокан Валиханов энъ биринши болып тергеп баслаган. Дагестаннан келген тарьиих институтынынъ бас илми куллыкшысы Оразаев Гасан Магомедрасолович «К археографии арабописьменных памятников на ногайском языке 19-20 век» деген илмилик исин эситтириди. Черкесск каладан тарьиихшимииз, тарьиих илмилерининъ докторы Рамазан Хусинович Керейтов «Ногайская эпиграфика в историко-культурных связях ногайцев с народами Евразии» деген исинде ногайларымыздынъ савлайдуныя ман тар байланыста болганы ақында тизип айтты. Солай оқ Эльдар Шамигулович Идрисовтынъ, Бекизова Лейла Абубекеровнадынъ айлемет кызықлы илмилик куллыкларын тынълап, машалла, деп сукландык. Конференциянынъ биринши кесегиннен сонъ яратувшылык ислер күплерге бөлиндилер, 15 курал айдынъ

куни күндизги эки сабаттен алыш кешке бескө дейим бес секция белсен куллык этти: «История и этнология», «Секция языкоznания», «Секция литературоведения, фольклористики, искусствоведения», «Политология, социология, экономия секции», «Секция теории и методики обучения ногайскому языку». Сосы ар бир секция оъз куллыгына мукаят болыш, салынган коып майселели соравларды шешкенлер. Мен оъзим ана тил эм адабият секциясында болыш, бек кызыклы макалалар, илми кулыклар, ис сулыбы ман бойлисуъв акында тынъладым. Шешен республикасынынъ Сары-Сув авылыннан келген оқытушылардынъ айтуына көре, онда балалар ар юма сайын 5-6 сабат ногай тил эм адабият оқыйды экенлер, ама китаплер етпейдилер. Бабаорт ногайлары күнделикте кумыкша сойлеп, деристе ногайша сойлемеге шалысадылар, ама оравлыктарга йолыгады-

лар, Астрахань областинъ оқытушыларынынъ айтуына көре, онда ногай тилин опсы да мутканлар. Аыне сондай айлдерде ислейдилер ана тил оқытушылары. Сосы секцияда бизим районнан Амирхан Межитов – район администрация басшысынынъ көмекшиси, Кайтархан Юсуповна – билим тармагынынъ басшысы, шайири эм оқытушы Салимет Майлыбаява, ана тил оқытушысы Күмисхан Камалова катнастылар. Оннан соң оқытушыларды, конакларды Эркин-Халк авылынынъ мектеби хош көрүп алды, ашык дерислер ойттилер, концерт уйғынлады, окувшылар ойнерлерин көрсөттилер, авылдынъ бай таъриихли музейин көрсөттилер. Мине кайтип ойтти сосы илмилик конференция!

**Салимет МАЙЛЫБАЕВА, Россия
язувышылар эм журналистлер
Союзынынъ агзасы.**

Бака эм эки бальпий (эртеги)

Муннан көп йыллар артта, эрте заманда эки бальпий эм бир БАКА бир-бириси мен уйкен дослыкта яшаган болганлар. Заман кетеди эм көйлде сув азайып баслайды. Сол заман бальпийлер баска ерге көшпеге деп тоқтайдылар. Онынъ акында Бака эситеди эм оларга оъзлери мен оны алмага тилейди. Бальпийлер Бакадынъ тилегин ерине еткередилер. Олар бир кесек агаш кесегин табадылар эм ога Бакады олтыртадылар. Ушып кетедилер. Бака агаш кесегин аяклары ман сыгып келип ыслайды. Бальпийлер Бакага ушып барайтканда квак - квак этувди кой деп те айтадылар экен.

Олар авылдынъ уьстиннен ушадылар. Бакадынъ сув ишкиси келеди эм квак - квак деп айтып баслайды. Онынъ айтканын авыл айдемлери эситедилер эм барьиси де югарыга карайдылар. Бальпийлерди көргөндө, олар уйкен кышкырык көтерип баслайдылар. Корккан бальпийлер ян-якка ушадылар эм Бакадан айрылып каладылар.

Жылымы түрлөкү эм ақынсыз бөгүш (эртеги)

Бир кере Түрлөкү тав бойынша қыдырып юрген заманда, куйрык салынган капкынга расып калады экен. Ол ога янасып баслайды. Сол вакыт кайдан ды Бөгүш шыгады.

Түрлөкү аста-акырын Бөгүридинъ тукумын мактап баслайды, онынъ күвшли экенин, йигерли экенин. Соңында ол Бөгүридинъ карап туратаганын көрөди эм сосы куйрыкты бас деп ол ашап караганын сүтетаганын айтады. Оны эситип Бөгүш қышкырады:

— Кара оны, бу ша-куйрык!.. Аьши бу булай кепте йолда неге ятады экентагы?!

— Караптагы сен! — дейди сейирсипп Түрлөкү. — Мен ога аягым ман да тийгеним йок. Сен меннен уйкенсинъ деп, ойлайман. Эгер сен сүймей болсань, мен ашамага болаякпан.

Соңында айттып, Түрлөкү куйрык турган капкынга янасып барады экен. Кызганыш Бөгүш сонда ож куйрыкка атылады. Сол вакыт капкын ябылады эм оны каты этип ыслайды.

Түрлөкү соны көрөди де, куйрыкты тислейди эм сол ерден айрекетлеп кашып кетип те калады.

Орысшадан көширген
А. КУЛТАЕВ.

Бұлыт ұйлайды әкен

Эртеникте такта орындығыннан түсип, кишкей Амирбай терезеге янасады. Тыста көк гүрилдеп, ысылдаپ явяятырган ямтырдынъ терезеге түскен тамшыларым көрип:

- Мама, көк ұйлайма? – деп сорайды.
- Ол – ямғыр, балам. Ямғыр бұлтылардан түседи, – деди анасы.
- Э... – деди кеде, – бұлтыларды бирев төьбелеген болар, сонынъ уышин де болар олардынъ ұйлап турғанлары.

Сув тез өystиреме?

Уыш ясындағы Марзият атасы ман бирге тереклерге сув күйды. Соңъ булар уйге кирдилер.

- Айперим, тереклер энди бирден өисип кетерлер, – деп Айсе оларды мактады.
- Сув тез өystиреме? – деп сорады қызалақ.
- Аыше, – деди анасы.
- Кая сув айкелейим. Қуршагымды ювындырайым. Ол да тез өйсер, – деда Марзият.

Баубек Карасов

Сен ол заман коркак

- Сен билесинъме мен басымнан нешаклы оълимди аткарғанымды? — деп сораган Кожа Ахматтан.
- Нешаклы, айтагы? — деген Ахмат та.
- Онынъ саны да йок, — деди тагы да Кожа.
- Ол заманда сен коркаксынъ, коркак!
- Ойтип неге, айтасынъ аьши? — деген ашувлана берип Кожа да.
- Неге болсын, коркак айр куын сайын оъледи, а бальтир болса-тек бир кере, — деген явапка Ахмат.

Түйилген экентагы

- Мамай кайда? — деп сорайды Алибек досыннан.
- Больницаға тұськен, — дейди явапка досы да.
- Аьши не зат болғанды?
- Авырган.
- Не ери авырганды?
- Тамагы.
- Не себептен?
- Түйилген, қаърип.
- Кайтип түйилгенді аьши?
- Он бармагын да авызына салған болған экентагы, — деген Алибек.

Піомендердің текстлердің окынъыз эм керек ерине етпеген сөзлердің язынъыз.

* * *

Амирбек Амитов уйге берилген эсапларын
шеше алмайды.

* * *

Школага бармага заман келди. Эндигиси ога
ол кимдей юрип барады экен.

* * *

Дерис басланды. Амирбек болса кимдей болып
калтырайды.

* * *

Окытувши Аминат Солтан кызы. Амирбекти
тактага явап бермеге шакырады.

* * *

А ол болса кимдей болып уын демей турады
экен.

* * *

Аьши Эмирбек кайдай окувши?

Михаил Лермонтовтынъ 200 йылдызына

Дөрги мен ювың шайыр

Белгили болган кепте, быйылдынъ октябрь айында сав дуныя литературасында аз йолыгатаган шайирлердинъ бириси ногай халкына сүйдимли болган Михаил Юрий улы Лермонтовка тувганлы 200 йыл толады.

Яс шагыннан алыш, орыс туывыл, савлай дуныялық поэзиясында энъ де уйкен бийиклевлерине еткенине тамаша этпей болмайсынъ. Сога айтадылар: «Алла мен берилген талант» деп. Ятлавларын оқыганда, яшавда бир сұлып йыйган айдем язгандай көрресинъ. Айр бир ятлавы ойдынъ философиялық дережесине еткенлер.

Орыс усталарынынъ арасында шайир Лермонтов Кавказга катнаслығы ман эм кавказ ерининъ халкларын исси сүюви мен эм анълавы ман баскаланган. Ога шайытлама – онынъ язганлары. Савлай дуныя халкына белгили эм яраган онынъ альмет «Кавказ» ятлавы.

«Бактым сизден
Айырса да токтавсыз,
О, Кубала, тавларым деп
Мен мутпан.
Болмага тек
Керек сизде бир кайтам,
Эл йырындай
Суер ушин арувсыз,
Кавказды дайым»

– дейди. Кавказ акында. Ол Кавказды эм кавказ халкын айруйв анълаган эм оъзининъ алаллығы ман эдаплық яғыннан бек ювың болган.

Шайирдинъ ятлавын бир кере оқысанъ да тамамлық этеди эм эсте калады. Ол оългенли 200 йыл

толмага керек, ама онынъ ятлавлары юреклерди бийлейдилер теренлесип орынласадылар.

«Оъмир бойы элгезер,
Булытлар,
Нурлы кыр ман, усап ынжы
Шынжырга,
Алгасайсыз, мендей болыш,
Пакырлар,
Янга ювык сырттан

Алды якларга...» – дейди «Булытлар» деген ятлавында. Ойлаяксынъ, Ногай шоълинде болыш, онынъ кезип юрген булытлары акында язган усады деп.

Мине тагы да «Елкен» деген ятлавынынъ уъзигин алыш қарайык:
«Коъринеди ялгыз елкен
Коук тенъиздинъ туманында.
Не излейди ол эректе!

Неди йойган оъз юртында?»

Булай аъдем, тенъизде ялгыз елкенди коърсе, шайир айтатагандай ойлар келмес эдилер. А ол елкен сувды ярып козгалувда, табаяк болыш тав давылын, ол ога қарап барады». Кайдай терен ой салынган сосы ятлавына.

Шайир Михаил Лермонтов юрги мен бизге бек ювык болган шайир. Солай болганды бизге, ногайларга да, онынъ 200 йыллык юбилейин кенъ кепте белгилев керек.

Мен оъзим де ногай тилине яным сүйип, каным куыйип, онынъ бир неше ятлавларын коъширгенмен эм аъли де коъширип тураякпан. Ол сондай да юрги мен бизге ювык шайириз.

Ялгыз оъзим мен шыгаман ѹол бойга

Михаил Лермонтов

Ялгыз оъзим мен шыгаман ѹол бойга,
Таслы ѹол да йылтырайды туманнан.
Тынык кеше. Шоъл бас ийген КУДАЙГА,
Эм юлдыз да сойлеседи юлдыз бан.

Коук юзинде баъри шат эм аълемет!
Коъкишил тусли ер де ятыш уйклаган...
Неге мага сондай авыр бу кеше?
Тоймай яным, не заты бар саклайган?

Мен яшавдан эш бир затты күтпеймен,
Оъткен вакыт тувдырмайды оъкиниш,
Мен эркинлик эм тынышлык излеймен,
Койып баърин, уйкысырап кетейим!

Керек тувыл сувык уйкы мезардан...
Оъмириме ятар эдим сүйинип,
Коъкиректе күштим толыш уйкыдан
Алган тыныс коъкирегим коътерип...

Кеше, күндиз кулагымды тындырып,
Сүйим акта таъти тавыс йырласын,
Эм эмен де япырагын куйдырып,
Кешки вакыт айтып турсын сырларын.

Коъширген А. КУЛТАЕВ.

Мерекеңи йылдынтык

СТАВРОПОЛЬСКАЯ КРАЕВАЯ
УНИВЕРСАЛЬНАЯ НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА
им. М. Ю. ЛЕРМОНТОВА

200-летие
со дня рождения
М.Ю. Лермонтова

кашты» (тав легендасы), «Кавказды», «Елкенди», «Булытларды» Анвар-Бек Култаев көширген.

Оннан баскалай айырым бөйликтө Михаил Лермонтовка багысланган да-
гыстан шайирилерининъ ятлавлары да ерлескен.

«Көк-тавлардынъ шын-
жырларын

сүйемен», – деп аталып,
орыс литературасынынъ
классиги Михаил Лермон-
товтынъ 200 йыллыгына
Дагыстан китап баспасын-
да йыйынтык шыккан. Ога
Кавказ акында Лермонтов-
тынъ ятлавлары эм поэма-
лары киргенлер.

Оны туъзувши эм бас
сөзин язуышы Арбен Ка-
даш болады.

Михаил Лермонтовтынъ
поэзиясы Дагыстан халқ-
ларынынъ тиллеринде де-
ген бөлигинде авар, агул,
даргин, кумық, лак, лез-
гин, ногай, рутул, табаса-
ран, тат, цахур тиллеринде
көширилген шайиридинъ
произведенелери кирги-
стилген. Оларды оъзлери-
нинъ ана тиллерине бел-
гили шайиrlер Расул
Гамзатов, Омар-Гаджи
Шахтаманов, Магомед Га-
мидов, Юсуп Хаппалаев,
Алирза Сайдов, Багаутдин
Митаров, Анвар Аджиев эм
баскалары көширгенлер.
Ногай тилине болса, сол
произведенелерди – «Кор-

кашты» (тав легендасы), «Кавказды», «Елкенди», «Булытларды» Анвар-Бек Култаев көширген.

Оннан баскалай айырым бөйликтө Михаил Лермонтовка багысланган да-
гыстан шайирилерининъ ятлавлары да ерлескен.

3. ШУГАИПОВА

Авылым

Эркин шоьлде орынласкан
Ортатөбө авылым.
Оъмир бойы мутпаспан,
Сенде тувды яшавым.
Күн сайын авыл туърлене
Яңы мектеб, газ келе.
Куванышым юректе
Ногай халкым буърлене.
Оъктемсийди авылым
Кадрия ман, Гамзат пан.
Мураг биз бен айр дайым
Оны кайдан мутайым!
Авылымда – берекет
Истинъ басы-аърекет.
Айр заман болсын солай
Оърленсин, оъссин НОГАЙ!
Авылымды суъемен
Кайгы туъссе куъемен.
Эрек кашсын яманлық
Болсын тынышлық, дослық!

САГИНДИКОВА Ильзана
Орта-Төбө орта мектебининъ
7 класс окувшиысы

Халк азызыннан Жеге сакал кара болады

Бурын заманда бир айдем ханга келип:

— Мен айлемет айдем коърдим, — дейди.
— Не эткен айдем экен? — деп сорайды сонда хан.

— Сол эрдинъ шашы ап-ак, сакалы болса кап-кара эди. Ол не уьшин экен, соны сизден сорамага келдим. Яде баска-лардан билмеге келдим.

— Айрув эткенсинъ, конак бол,
— деп хан оны оъзинде турғыста-
ды.

Хан бир күйн вазирлерин йы-
ып, сав дуныяды яшайтаган ай-
демлерди, ер уьстиндеги айван-
ларды шакыртады. Олар баъри де
йыйналганнын сонъ: «Ким айтар,
не уьшин айдемни шашы ап-ак
бога турып, сакалы кап-кара бола-
ды экен?» — деп сорав салады. Бирев
де явабын тавып болмайды. Энъ де
ызында кирпи шакыртадылар. Ол
да келеди.

— Не уьшин булай болган? — деп сорайдылар соннан баъри де. Кирпи ойланып, тымамакланып ятады.
Баъриси де ога кульдилер. Оны коърген кирпи ашувланып:

— Бу соравга уйкен баслар явап
табаалмаятырганында, кишкей
бас кашан да таппас, — деп кетеди.

Хан вазирлерине кирпидинъ
ызыннан юрип, онынъ не айтып
барганын тынълантыз деп буйы-
рык береди. «Не деп айтса да, мага
келип билдиринъиз», — дейди.

Вазирлери кирпидинъ артыннан кетеди-
лер. Ол сав йол бойында кубирденип барады экен.

— Сондай уйкен баслар билмесе де, мен билемен. Ол айдемни басындагы шашлардан йырма йылдан сонъ
шиккан сакалы айли ак болганы йок...

Баспага айзирлеген С. КУЛТАЕВА.

Айдатте болмаган ат (хабар)

Бурын-бурын заманда тав бетлере
де Рустам атлы бир йигит яшаган. Ол
заман тавда согыс юретаган болган.
Бир кере согыстан сонъ, Рустам есир-
ге туьсип калады экен. Рустамнынъ
дослары душпанлардынъ патшасына
келедилер эм айтадылар:

- Ай, уйкен патша, бизим йолда-
сымызды йиберсенъиз не болады экен
эм ол ушин суйген затынъды алма-
га болаяксынъ. Биз оны беремиз.
- Яхши, — дейди патша. — Мага ал-

тын керек туыл, баалы затлар да керек
туыл, алмаякпан. Уыш күннен ол мага
ат тавып айкелсин. Сол ат ак та, кара да, саргылт
та, кызгылт та болмасын... Эм патша дуныяды бар
атлардынъ атларын айтып шыгады. — Эгер дейим
уыш күннен айкелмесе, мен сизинъ авылга шап-
кынлык этермен эм баъринъизди оылтирилмен!

— Биз разы! — дейдилер ястынъ йолдаслары эм
патша Рустамды йибереди.

Уыш күннен патша ястан хат алады. Онда Ру-
стам патшага айне юма келмеге боласынъ, суй-
ген күн тек...

Соннан бери көплеген йыллар кеттилер.
Ама патша айлиге дейим озынинъ атын ал-
ганы йок. Эм конъысы авылга шапкынлык
та эткени йок. Ол Рустам оны енъген деп са-
найды.

* * *

Явабы: ... «суйген күн, тек дүйсемби,
саъли, саърсемби, киши юма, юма күн, юма
сонъы күн, каты күн болмасын».

СОКОЛЁНОК

Сарынлар

* * *

Ногайлардынъ аьдети
Бала салар бесикке,
Меннен барган кагызды,
Таслап койма эсикке.

* * *

Басынъдагы папакты
Кимнен сатыш алгансынъ?
Авызынъ-бурнынъ шуъртейип,
Кимнен артык болгансынъ?

* * *

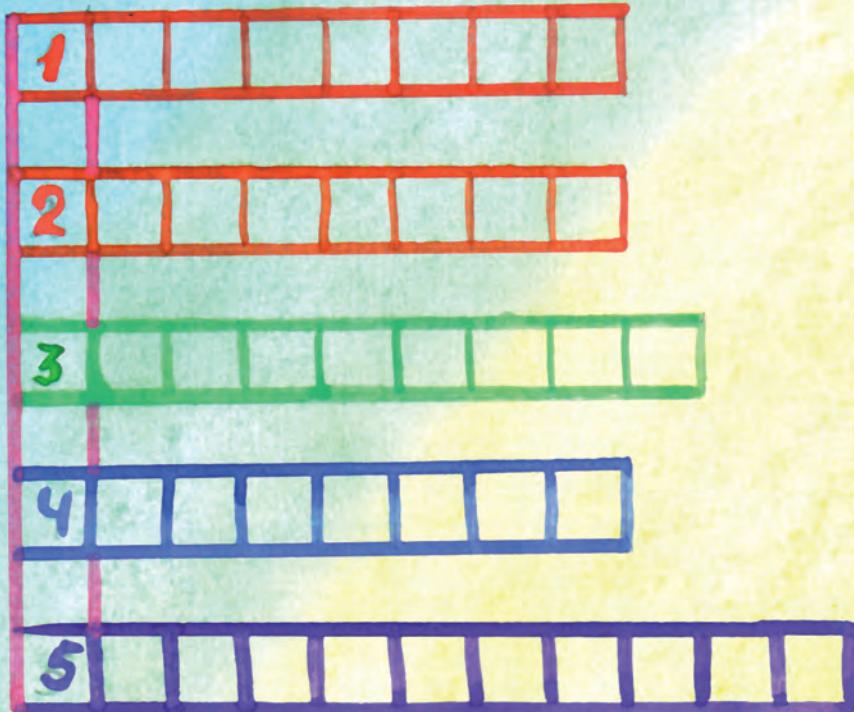
Сап-сары сары кавын,
Сабдагыннан иширсин,
Кыймасымнан айырганлар,
Сарый майдай ирисин.

* * *

Мойнымдаты мойыншагым,
Эки айырып тизгенмен,
Сенин кагыт келмегенде,
Мен уьмитим уъзгенмен.

Фасайдан оңорғылаң

ЙОГАРЫДАН ТОМЕНГЕ

1. Казань каласынынъ патшасы болган ногай қысқаяклысы.

Солдан онъга

1. Ногайлардынъ бурынгы бас каласы.
2. Язувышлардынъ эм шайиирлердинъ шыгармаларыннан китап.
3. Черкесск каласында балалар ушин шыгатаган журнал.
4. Ногай шоълининъ авлакта оьсетаган терек оьсимлигининъ бириси.
5. Ногай поэзиясынынъ классиги.

НОМАКААР

Келер хан кимик,
Олтырар солтан кимик,
Яйылар касыр кимик,
Суьрилер есир кимик.

Сандык авызы ашылды,
Ока, йибек шашылды.

Каранъа уйдинъ ишинде
Тизилискен ак тавык.

Соколёнок
Лашын

5 / 2014

сентябрь - октябрь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель
Правительство Республики Дагестан

Журнал зарегистрирован федеральной
службой по надзору в сфере связи и
массовых коммуникаций.
Регистр. номер ПИ № ТУ5-0018
от 21 мая 2009 г.

Издается с января 1980 г.

Главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
А.Исмаилов (зам. гл. редактора)
Т.Зургалова (отв. секретарь)
Б.Кулунчакова
А.Култаев
М.Авезов
С. Майлыбаева
С. Култаева (редактор выпуска)

Худ. редактор З.Даганов
Тех.редактор Т. Лузина
Художник номера А. Самарская
Художник обложки А. Качаев

Выход в свет 13.11.2014 г.
Тираж 284 экз.
Заказ № 137

Типография: ООО «Издательство «Лотос»
Адрес типографии: 367025, РД г. Махачкала,
ул. Пушкина, 6.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики
Дагестан Редакция республиканских
журналов «Соколенок» и «Литературный
Дагестан».

Адрес редакции и издателя: 367025,
РД г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Ногайский язык.
Индекс: на год - 63238,
на полугодие - 78432.

Цена свободная.